

**IJTIMOIIY TADBIRKORLIKNI QO‘LLAB-QUVVATLASHDA
BOZOR NUQSONI TURI VA DAVLAT VOSITASINING MUVOFIQLIGI**

UDK: 334.012.42:336.13

Yerjanov Shohrux Kabil o‘g‘li

*O‘zbekiston ta’lim va innovatsiyalarni rivojlantirish assotsiatsiyasi
direktori*

Toshkent viloyati, Qibray tumani · YerjanovShohrux@gmail.com ·

ORCID: 0009-0003-3424-8194

Ijtimoiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash zarurati odatda umumlashtirilgan “ijtimoiy foyda” argumenti bilan asoslanadi. Bunday asoslash amalda bir muhim savolni ochiq qoldiradi: qaysi qo‘llab-quvvatlash vositasi tanlanishi kerak? Natijada vositalar tanlovi ko‘pincha nazariy hisob-kitobga emas, institutsional inersiyaga — ya’ni tizimda allaqachon mavjud bo‘lgan mexanizmga — tayanadi. O‘zbekistonda bu holat aniq ko‘rinadi: tadbirkorlikni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash asosan imtiyozli kreditlash orqali amalga oshiriladi va u boshqa turdagi muammolarni yechish uchun ham qo‘llaniladi.

Ushbu tezisda taklif etilayotgan yondashuvning mohiyati shundan iboratki, davlat aralashuvini yagona asos bilan emas, bir necha mustaqil bozor nuqsoni bilan asoslash va har bir nuqsonga alohida vositani moslashtirish lozim. Jamoat sektori iqtisodiyoti va ijtimoiy tadbirkorlik nazariyasining sintezi asosida to‘rtta mustaqil asos ajratildi.

Birinchisi — ijobiy tashqi samaraning ichkilashtirilmasligi. Ijtimoiy korxona yaratgan qiymatning sezilarli qismi uning bozor daromadida aks etmaydi: nafaqa to‘lovlarining qisqarishi, budjet tushumlari, oila daromadining oshishi korxona daromadiga aylanmaydi. A.Pigu ko‘rsatgan klassik holatda xususiy chegaraviy foyda ijtimoiy foydadan past bo‘lgani uchun taklif hajmi ijtimoiy optimaldan kam bo‘ladi [1].

Ikkinchisi — qiymat yaratish va uni o‘zlashtirish o‘rtasidagi tizimli

uzilish. F.Santos ko'rsatganidek, ijtimoiy tadbirkor qiymatni o'zlashtirishni maksimallashtirmaydi, balki uni faoliyatni davom ettirish darajasida saqlaydi [2]. Bu ichki jamg'arish qobiliyatini cheklaydi va korxonani tashqi kapitalga kuchliroq bog'laydi — ayni paytda aynan shu past o'zlashtirish uni kapital bozori uchun jozibasiz qiladi.

Uchinchisi — axborot assimetriyasi. Ijtimoiy natijani o'lchash qiyin va uni tekshirish qimmat. H.Hansmann ta'riflagan shartnoma nuqsoni [3] kredit munosabatiga ko'chganda J.Stiglits va A.Vayss modelidagi kredit ratsionlashini keltirib chiqaradi [4]: kreditor stavkani emas, kredit hajmini cheklaydi. Ijtimoiy korxonalar yuqori riskli emas, riski noma'lum qarz oluvchilardir.

To'rtinchisi — ixtiyoriy sektor nuqsonlari. L.Salamon xayriya va notijorat sektorning to'rt cheklovini — filantropik yetishmovchilik, partikulyarizm, paternalizm va amatyorlikni — ko'rsatgan [5]. Xayriya oqimi konyunkturaga bog'liq va rejalashtirish uchun yaroqsiz.

Ushbu nuqsonlar turli tabiatga ega bo'lgani uchun bitta universal vosita bilan bartaraf etilmaydi. Tadqiqotning asosiy natijasi sifatida nuqson turi bilan unga adekvat davlat vositasi o'rtasidagi muvofiqlik matritsasi taklif etiladi (jadvalga qarang).

Bozor nuqsoni turi va davlat vositasining muvofiqligi

Nuqson turi	Adekvat davlat vositasi	Asosiy xavf
Ijobiy tashqi samara ichkilashtirilmaydi	Pigu tipidagi subsidiya, soliq imtiyozi, ish haqi kompensatsiyasi	Subsidiyaga qaramlik
Qiymat yaratish va o'zlashtirish uzilishi	Uzoq muddatli imtiyozli kapital, "sabrli kapital"	Yumshoq budjet cheklovi
Axborot assimetriyasi	Kredit kafolati, sertifikatlash, natijani o'lchash standarti	Ma'naviy xavf, nazorat xarajati

Nuqson turi	Adekvat davlat vositasi	Asosiy xavf
Ixtiyoriy sektor nuqsoni	Ijtimoiy buyurtma, ko'p yillik shartnoma	Missiyaning siljishi
Talab tomonining shakllanmaganligi	Davlat xaridi, xaridda ijtimoiy qiymat mezoni	Raqobatning buzilishi

Manba: muallif ishlanmasi.

Matritsaning amaliy qiymati shundaki, u vosita tanlashni institutsional inersiya emas, nuqson diagnostikasi asosiga o'tkazadi. Undan tashqari matritsa amaldagi siyosatni baholash vositasi sifatida ham qo'llanilishi mumkin: agar mamlakatda qo'llanilayotgan choralar matritsaning bir-ikki qatorigagina to'g'ri kelsa, bu qolgan nuqsonlar yopilmayotganini bildiradi.

Ushbu diagnostika O'zbekiston amaliyotiga qo'llanilganda quyidagi manzara hosil bo'ladi. Amaldagi choralar kapital qiymati va garov ta'minoti taqchilligi bilan bog'liq muammolarni yaxshi yopadi; axborot assimetriyasi kafolat mexanizmi orqali qisman qamrab olinadi; ijobiy tashqi samara esa juda tor doirada — faqat ayrim nishonli guruhlar bo'yicha — hisobga olinadi. Ixtiyoriy sektor nuqsonlari va talab tomonining shakllanmaganligi umuman qamrilmagan, chunki davlat xaridlarida ijtimoiy qiymat mezoni qo'llanilmaydi.

Matritsadan ikkita amaliy tamoyil kelib chiqadi. Intensivlik tamoyiliga ko'ra, qo'llab-quvvatlash hajmi korxonaning o'lchamiga emas, u yaratayotgan ijtimoiy natija birligiga proporsional bo'lishi lozim. Degressivlik tamoyili esa nuqsonlarning vaqt bo'yicha turlicha xatti-harakatidan kelib chiqadi: axborot assimetriyasi korxona kredit tarixini shakllantirishi bilan tabiiy ravishda kamayadi, ijobiy tashqi samara esa kamaymaydi. Demak, axborot muammosini yopishga qaratilgan vositalar kamayib boruvchi jadval asosida berilishi, tashqi samarani kompensatsiya qiluvchi vositalar esa doimiy bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash axloqiy yoki ijtimoiy adolat mulohazalari bilan emas, bozor nuqsonlarini bartaraf etish — ya'ni samaradorlik argumenti bilan asoslanadi. Bir turdagi vositaga

tayangan tizim tarkibiy jihatdan chala bo'ladi: u faqat bitta muammoni qisman yopadi, qolganlarini esa hal qilmaydi. Keyingi tadqiqot yo'nalishi taklif etilgan matritsa asosida milliy qo'llab-quvvatlash tizimining tarkibiy tahlilini o'tkazishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pigou A.C. The Economics of Welfare. – London: Macmillan and Co., 1920. – 976 p.
2. Santos F.M. A Positive Theory of Social Entrepreneurship // Journal of Business Ethics. – 2012. – Vol. 111, No. 3. – P. 335–351.
3. Hansmann H.B. The Role of Nonprofit Enterprise // The Yale Law Journal. – 1980. – Vol. 89, No. 5. – P. 835–901.
4. Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // The American Economic Review. – 1981. – Vol. 71, No. 3. – P. 393–410.
5. Salamon L.M. Of Market Failure, Voluntary Failure, and Third-Party Government // Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. – 1987. – Vol. 16, No. 1–2. – P. 29–49.
6. Xomidov M.X., Foziljonov R.Q., Do'smatov M.E. Mamlakatimizda davlat tomonidan tadbirkorlik sohani qo'llab-quvvatlanishi ahamiyati va hozirgi holati. – 2024. – B. 65–74. – DOI: 10.5281/zenodo.10912753.
7. O'zbekiston Respublikasining Tadbirkorlik kodeksi // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlar bazasi. – www.lex.uz